
Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 4 (2014)

Parenting and risk factors in adolescence: The significance of divorce, parental conflicts and negative life events

Μαρία Δουκάκου, Φρόσσω Μόττη - Στεφανίδη

doi: [10.12681/psy_hps.23512](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23512)

Copyright © 2017, Μαρία Δουκάκου, Φρόσσω Μόττη - Στεφανίδη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Δουκάκου Μ., & Μόττη - Στεφανίδη Φ. (2017). Parenting and risk factors in adolescence: The significance of divorce, parental conflicts and negative life events. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(4), 453–469. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23512

Γονεϊκές πρακτικές και παράγοντες επικινδυνότητας κατά την εφηβεία: Η σημασία του διαζυγίου, των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής

ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΚΑΚΟΥ¹

ΦΡΟΣΣΩ ΜΟΤΤΗ-ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής. Συμμετείχαν 2083 έφηβοι, αγόρια και κορίτσια, 15-17 ετών από 14 λύκεια στην Αττική. 12% των εφήβων ζουν με χωρισμένους/σε διάσταση γονείς. Το διαζύγιο, οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής εξετάστηκαν ως παράγοντες επικινδυνότητας. Τέσσερις γονεϊκές πρακτικές εξετάστηκαν: ο συναισθηματικός δεσμός, ο ψυχολογικός έλεγχος, ο συμπεριφορικός έλεγχος και η εκχώρηση αυτονομίας. Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία και μεταφράστηκαν από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όταν το διαζύγιο μελετήθηκε ως μόνος παράγοντας επικινδυνότητας, έθετε σε κίνδυνο τις γονεϊκές πρακτικές. Μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής, το διαζύγιο δεν έθετε σε κίνδυνο τις γονεϊκές πρακτικές των μητέρων, ενώ έθετε σε κίνδυνο τις γονεϊκές πρακτικές των πατέρων. Οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής αποτέλεσαν παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές των μητέρων και των πατέρων, ανεξαρτήτως οικογενειακής κατάστασης. Τέλος, βρέθηκαν διαφορές στις γονεϊκές πρακτικές ως προς το φύλο των εφήβων και το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονέων. Τα ευρήματα συζητώνται ως προς τη σημασία των εφαρμογών τους στη συμβουλευτική οικογένειας.

Λέξεις-κλειδιά: Διαζύγιο, Γονεϊκές πρακτικές, Παράγοντες επικινδυνότητας, Έφηβοι.

1. Διεύθυνση: MSc PhD, Κλινική ψυχολόγος & ψυχοθεραπεύτρια. Εθνικό και Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών, Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστημιόπολη, Ιλίσια 15784 Αθήνα. Email: mdoukakou@gmail.com. Τηλ: 2107277525.

2. Διεύθυνση: PhD, Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών, Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημιόπολη, Ιλίσια 15784 Αθήνα. E-mail: frmotti@psych.uoa.gr. Τηλ. 2107277525.

1. Εισαγωγή

Το κοινωνικό ζήτημα που αφορά στη σημαντική αύξηση των διαζυγίων στο διεθνή χώρο απασχολεί έντονα τα τελευταία χρόνια και την ελληνική κοινωνία στην οποία ο θεσμός της οικογένειας έχει αρχίσει να δέχεται ισχυρότατη πίεση. Η Ελλάδα –αν και παρουσιάζει χαμηλότερους δείκτες διαζυγίων σε σύγκριση με άλλες χώρες– εμφανίζει ωστόσο, αυξητική τάση στη συχνότητα των διαζυγίων (Petrogiannis & Dragonas, 2013).

Το γονεϊκό διαζύγιο αποτελεί έναν από τους πιο στρεσογόνους παράγοντες στη ζωή των εφήβων. Σε συνδυασμό με γονεϊκές συγκρούσεις και στρεσογόνα μεταβολές στην οικογένεια, θέτει σε κίνδυνο την προσαρμογή των αναπτυσσόμενων μελών της (Amato, 2010) και αυξάνει την πιθανότητα για ακατάλληλες γονεϊκές πρακτικές (Luthar, 2015). Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκαν οι επιδράσεις του διαζυγίου σε ποικίλες γονεϊκές πρακτικές όπως ο συναισθηματικός δεσμός, ο συμπεριφορικός έλεγχος, ο ψυχολογικός έλεγχος και η εκχώρηση αυτονομίας σε Έλληνες μαθητές/μαθήτριες στην εφηβεία. Επιπλέον, εξετάστηκε η επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές αφού λήφθηκαν υπόψη οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής ως συνδεόμενοι με το διαζύγιο παράγοντες επικινδυνότητας.

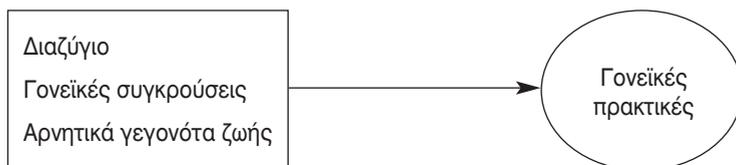
Διαζύγιο και γονεϊκές πρακτικές στην εφηβεία

Τα ευρήματα σχετικά με την επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές είναι αντικρουόμενα. Οι χωρισμένες μητέρες παρουσιάζονται λιγότερο υποστηρικτικές και ασκούν χαλαρό συμπεριφορικό έλεγχο σε σύγκριση με τις παντρεμένες μητέρες (Lazar, Guttman & Abas, 2009). Οι χωρισμένοι πατέρες που δεν μένουν μαζί με τους εφήβους παρουσιάζονται λιγότερο υποστηρικτικοί ελεγκτικοί και (Bastaitis, Ponnet & Mortelmans, 2012) σε σύγκριση με τους παντρεμένους πατέρες. Άλλες έρευνες δεν βρήκαν διαφορές στο συναισθηματικό δεσμό γονέα-παιδιού και στην άσκηση συμπεριφορικού ελέγχου μεταξύ παντρεμένων και χωρισμένων γονέων (Strohschein, 2007). Όσον αφορά στη χρήση ψυχολογικού ελέγχου, τα ευρήματα είναι ελάχιστα και αντικρουόμενα. Βρέθηκε ότι οι χωρισμένοι γονείς χρησιμοποιούν περισ-

σότερο ψυχολογικό έλεγχο (π.χ. Putnick, Bornstein, Hendricks, Painter, Suwalsky & Collins, 2008), σε σύγκριση με τους παντρεμένους γονείς, ενώ σε άλλες έρευνες (π.χ. Freeman & Newland, 2002) δεν βρέθηκαν διαφορές στη χρήση ψυχολογικού ελέγχου μεταξύ παντρεμένων και χωρισμένων γονέων. Τα ευρήματα σχετικά με την εκχώρηση αυτονομίας στους εφήβους είναι αντικρουόμενα, επίσης. Κάποιες έρευνες βρήκαν ότι οι χωρισμένοι γονείς εκχωρούν περισσότερη αυτονομία στους εφήβους σε σύγκριση με τους παντρεμένους γονείς (Mounts, 2004), ενώ άλλες έρευνες βρήκαν ότι οι χωρισμένοι γονείς εκχωρούν λιγότερη αυτονομία στους εφήβους (Peris, Goeke-Morey, Cummings & Emery, 2008). Αυτή η ασυμφωνία των ευρημάτων μπορεί να αντανακλά τις διαφορετικές αντιλήψεις των υποκειμένων (γονείς, έφηβοι) που συμμετέχουν στις έρευνες. Επιπλέον, οι ερευνητές δεν έχουν ελέγξει συνυπάρχουσες μεταβλητές που, ενδεχομένως, θα επηρέαζαν την επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές. Στην παρούσα έρευνα, το διαζύγιο εξετάστηκε μαζί με δυο άλλους παράγοντες επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές, οι οποίοι αναφέρονται παρακάτω.

Συζυγικές συγκρούσεις, αρνητικά γεγονότα ζωής και γονεϊκές πρακτικές

Οι συζυγικές συγκρούσεις θέτουν σε κίνδυνο τις γονεϊκές πρακτικές, ανεξαρτήτως της οικογενειακής δομής. Συνδέονται με απόρριψη (Benedetto & Ingrassia, 2015), χρήση ψυχολογικού ελέγχου (Doyle & Markiewicz, 2005) αυταρχισμό ή αμέλεια (Campana, Henderson & Stolberg, 2008) και λιγότερη εκχώρηση αυτονομίας (Koerner, Kenyon & Rankin, 2006). Σε αυτές οι έρευνες συμμετείχαν γονείς, ενώ χρησιμοποιήθηκε μία μόνο γονεϊκή πρακτική ή γονεϊκοί τύποι. Υπάρχει κενό στη βιβλιογραφία που αφορά στην πρόβλεψη ποικίλων διαστάσεων των γονεϊκών πρακτικών από τις συζυγικές συγκρούσεις. Τα αρνητικά γεγονότα ζωής επίσης, θέτουν σε κίνδυνο τις γονεϊκές πρακτικές (Luthar, 2015), καθώς συνδέθηκαν με λιγότερη συναισθηματική υποστήριξη από τις μητέρες (Behnke, MacDermid, Coltrane, Parke, Duffy & Widaman,

Σχήμα 1

Απεικόνιση της σχέσης μεταξύ διαζυγίου, γονεϊκών συγκρούσεων και αρνητικών γεγονότων ζωής με τις γονεϊκές πρακτικές.

2008), λιγότερο συμπεριφορικό έλεγχο (Amato, 2010), χρήση ψυχολογικού ελέγχου (Putnick και άλλοι, 2008) και λιγότερη αυτονομία (Grolnick, 2003). Οι έρευνες σχετικά με την επίδραση των αρνητικών γεγονότων ζωής σε διαστάσεις των γονεϊκών πρακτικών, είναι ελάχιστες.

2. Η παρούσα έρευνα

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές. Η μελέτη αυτή πραγματοποιήθηκε σε ένα πλαίσιο συνυπολογισμού γονεϊκών συγκρούσεων και αρνητικών γεγονότων ζωής για μια σαφέστερη κατανόηση της σχέσης διαζυγίου και γονεϊκών πρακτικών. Στο Σχήμα 1 απεικονίζεται η σχέση των υπο μελέτη μεταβλητών.

Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε μεγάλο δείγμα για να διασφαλιστεί η στατιστική ισχύς των αναλύσεων. Η επίδραση του διαζυγίου, επίσης, εξετάστηκε σε ποικίλες γονεϊκές πρακτικές, ξεχωριστά για τις μητέρες και τους πατέρες, καθώς οι σχετικές έρευνες για τις επιδράσεις του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές ως πολυδιάστατη έννοια είναι ελάχιστες. Τρεις θεμελιώδεις γονεϊκές πρακτικές συνδέονται με την προσαρμογή των εφήβων: α) η φροντίδα και συναισθηματική υποστήριξη β) ο έλεγχος που διακρίνεται σε συμπεριφορικό και ψυχολογικό και γ) η αυτονομία. Επίσης, εξετάστηκαν οι γονεϊκές πρακτικές των μητέρων και των πατέρων, ξεχωριστά. Η παρούσα μελέτη, σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ερευνών που βασίζονται σε αναφορές γονέων, βασίζεται στην αντί-

ληψη των εφήβων. Οι έφηβοι μπορεί να έχουν εντελώς διαφορετική αντίληψη από τους γονείς σχετικά με την άσκηση των γονεϊκών πρακτικών. Επιπλέον, επιλέχθηκαν οι έφηβοι που φοιτούν στις δυο πρώτες τάξεις του λυκείου, που σηματοδοτούν το τέλος των σχολικών χρόνων, καθώς οι έρευνες που εξετάζουν τις οικογενειακές σχέσεις στη μέση και όψιμη εφηβεία είναι ελάχιστες. Αυτό συμβαίνει διότι θεωρείται ότι η επίδραση των γονεϊκών πρακτικών στη συμπεριφορά των εφήβων είναι μικρότερη εξαιτίας της αύξησης των σχέσεων τους με συνομηλίκους (Kazdin, 2005). Η έρευνα, ωστόσο, επιβεβαιώνει την ισχυρή και διαρκή επίδραση των γονεϊκών πρακτικών στην προσαρμογή των εφήβων (Lazar, Guttman, & Abas, 2009. Luthar, 2015).

Είναι ερευνητικά και κλινικά χρήσιμο να μελετηθεί η αντίληψη των εφήβων για τις γονεϊκές πρακτικές σε σχέση με το πολιτισμικό πλαίσιο της Ελλάδας. Η πλειοψηφία των ερευνών σχετικά με το διαζύγιο και τις γονεϊκές πρακτικές έχουν διεξαχθεί σε χώρες που χαρακτηρίζονται από έναν ατομικιστικό προσανατολισμό δίνοντας έμφαση στην αυτονομία του εφήβου. Αντιθέτως, σε συλλογικές χώρες, όπως η Ελλάδα (Georgas, Christakopoulou, Poortinga, Angleitner, Goodwin & Charalambrous, 1997), οι οικογενειακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από στενούς συναισθηματικούς δεσμούς με τους γονείς τόσο στην εφηβεία όσο και στην ενηλικίωση. Επιπλέον, στην Ελλάδα, οι έρευνες για το διαζύγιο έχουν επικεντρωθεί στις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την επίδραση του διαζυγίου στη συμπεριφορά των παιδιών προσχολικής (Babalís, Tsolí, Nikolopoulos & Maniatis, 2014) και σχολικής ηλικίας (Χατζηχρήστου, 1999).

Βρέθηκε ότι τα παιδιά χωρισμένων γονέων παρουσιάζουν κοινωνικά, συναισθηματικά ή ψυχολογικά προβλήματα καθώς και χαμηλότερη σχολική επίδοση σε σύγκριση με τα παιδιά παντρεμένων γονέων. Άλλες έρευνες μελέτησαν τη στάση των εκπαιδευτικών (Χατζηχρήστου, Γκαρή, Μυλωνάς, Καρίτσα, Τσιόβουλου & Γιαβρίμης, 2014) και των μαθητών (Χατζηχρήστου, Γκαρή, Μυλωνάς, Τσιόβουλου, Καρίτσα & Γιαβρίμης, 2012) σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών, με στόχο το σχεδιασμό και την εφαρμογή ψυχοκοινωνικών προγραμμάτων πρόληψης και παρέμβασης στο σχολείο. Οι έρευνες για το διαζύγιο και τις γονεϊκές πρακτικές στην Ελλάδα απουσιάζουν. Η παρούσα έρευνα εστιάζει στις απόψεις των Ελλήνων εφήβων στοχεύοντας στην αξιοποίησή τους σε σχέση με την προσαρμογή και στην ενδυνάμωση των γονέων, και εντάσσεται στο θεωρητικό και κλινικό πλαίσιο της συμβουλευτικής οικογένειας.

Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Η παρούσα έρευνα απευθύνεται σε τέσσερα κυρίαρχα ερωτήματα:

1^ο ερώτημα: Το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές;

Τα ευρήματα σχετικά με την επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές είναι αντικρουόμενα, συνεπώς, δεν μπορούν να διατυπωθούν ερευνητικές υποθέσεις.

2^ο ερώτημα: Οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής αποτελούν παράγοντες επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές, ανεξαρτήτως της οικογενειακής κατάστασης;

Οι γονεϊκές συγκρούσεις αναμένεται να συνδέονται με απόρριψη (Benedetto & Ingrassia, 2015), ψυχολογικό έλεγχο (Doyle & Markiewicz, 2005), έντονο ή χαλαρό έλεγχο (Campana και άλλοι, 2008) και λιγότερη εκχώρηση αυτονομίας (Koerner και άλλοι, 2006). Τα αρνητικά γεγονότα ζωής αναμένεται να συνδέονται με λιγότερη συναισθηματική στήριξη (π.χ. Behnke και άλλοι, 2008), λιγότερο συμπεριφορικό έλεγχο (Amato, 2010), χρήση ψυχολογικού ελέγχου (Putnick και άλλοι, 2008) και λιγότερη αυτονομία (Grolnick, 2003).

3^ο ερώτημα: Το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές στην εφηβεία πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής;

Λόγω απουσίας σχετικών ευρημάτων δεν μπορεί να διατυπωθεί ερευνητική υπόθεση. Συνεπώς, το παρόν αποτελεί διερευνητικό ερώτημα.

4^ο ερώτημα: Η επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές ρυθμίζεται από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής;

Η παρούσα αλληλεπίδραση δεν έχει μελετηθεί. Συνεπώς, το παρόν αποτελεί διερευνητικό ερώτημα.

3. Μέθοδος

Δείγμα

Το δείγμα της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν 2083 έφηβοι, ηλικίας 15-17 ετών ($M=15.6$, $TA=0.6$) οι οποίοι φοιτούσαν στην α' και β' λυκείου σε 14 δημόσια σχολεία της ευρύτερης περιοχής της Αττικής. Από τους 2083 εφήβους που συμμετείχαν στην έρευνα, οι 1681 (80.7%) ζουν με παντρεμένους γονείς, οι 246 (11.8%) ζουν με γονέα σε διάσταση ή χωρισμένο γονέα που δεν έχει ξαναπαντρευτεί και οι 88 (4.2%) ζουν με χωρισμένο γονέα που έχει ξαναπαντρευτεί. 64 έφηβοι (4%) ζουν με χήρο γονέα και 4 έφηβοι (0.2%) ζουν με γονέα που συζεί με σύντροφο. Ο πληθυσμός-στόχος της παρούσας έρευνας ήταν οι έφηβοι που ζουν με χωρισμένους μη ξαναπαντρεμένους γονείς ή γονείς σε διάσταση ($N=246$, 11.8%) καθώς και οι συμμαθητές τους που ζουν με παντρεμένους γονείς ως ομάδα σύγκρισης ($N=1681$, 80.7%). Σε αυτό το δείγμα περιλαμβάνονται 159 έφηβοι (10.2%) με παντρεμένους γονείς και 15 έφηβοι (6.1%) με χωρισμένους γονείς που έχουν γεννηθεί σε άλλη – εκτός Ελλάδας– ευρωπαϊκή, ασιατική ή αφρικανική χώρα. Η ακόλουθη περιγραφή του δείγματος και οι αναλύσεις αφορούν μόνο στους εφήβους παντρεμένων και χωρισμένων γονέων.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα διέφερε ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, $\chi^2(5, N=1904) = 17.96$ $p < .01$. Περισσότεροι παντρεμένοι πατέρες (32.8%) είναι απόφοιτοι ανώτα-

της/ανώτερης εκπαίδευσης σε σύγκριση με τους χωρισμένους πατέρες (23.9%). Σχεδόν διπλάσιος αριθμός χωρισμένων πατέρων είναι απόφοιτοι δημοτικού (11.3%) σε σύγκριση με τους παντρεμένους πατέρες (6.1%). Το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας διέφερε ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, $\chi^2(6, N=1093) = 14.72, p < .05$. Περισσότερες παντρεμένες μητέρες είναι απόφοιτες ανώτατης/ανώτερης εκπαίδευσης (29.4%) και απόφοιτοι λυκείου (43.3%) σε σύγκριση με τις χωρισμένες μητέρες (23.9% και 38.3% αντίστοιχα). Περισσότερες χωρισμένες μητέρες είναι απόφοιτες δημοτικού (7.4%) και απόφοιτες γυμνασίου (14.8%) σε σύγκριση με τις παντρεμένες μητέρες (4.4% και 9.5% αντίστοιχα).

Το επάγγελμα του πατέρα διέφερε ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, $\chi^2(10, N=1900) = 22.30, p < .05$. Η πλειοψηφία των παντρεμένων (45.7%) και των χωρισμένων πατέρων (49.6%) εργάζονται σε τεχνικά επαγγέλματα ως απόφοιτοι γυμνασίου ή τεχνικής σχολής, με μια διαφορά σε αυτά τα ποσοστά υπερ των χωρισμένων πατέρων. Περισσότεροι παντρεμένοι πατέρες (24.3%) εργάζονται ως επιστήμονες/ανώτεροι υπάλληλοι στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα ή ως ελεύθεροι επαγγελματίες σε σύγκριση με τους χωρισμένους πατέρες (16.3%). Τριπλάσιος αριθμός χωρισμένων πατέρων είναι άνεργοι (4.7%) σε σύγκριση με τους παντρεμένους (1.5%). Το επάγγελμα της μητέρας διέφερε ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, $\chi^2(9, N=1909) = 49.19, p < .001$. Περισσότερες παντρεμένες μητέρες εργάζονται ως επιστήμονες/ανώτεροι υπάλληλοι στον ιδιωτικό/δημόσιο τομέα ή ως ελεύθεροι επαγγελματίες (20.7%) σε σύγκριση με τις χωρισμένες μητέρες (16%). Αντιθέτως, το 59.6% των χωρισμένων μητέρων εργάζονται σε τεχνικά επαγγέλματα ή ως ανειδίκευτες εργάτριες/υπάλληλοι, σε σύγκριση με το 40,9% των παντρεμένων μητέρων. Τέλος, σχεδόν τριπλάσιος αριθμός παντρεμένων μητέρων ασχολούνται με τα οικιακά (30.3%) σε σύγκριση με τις χωρισμένες μητέρες (13.2%).

Εργαλεία

Για τη μέτρηση των υπο μελέτη μεταβλητών

χρησιμοποιήθηκαν αγγλικά ερωτηματολόγια. Η μετάφρασή τους στην ελληνική γλώσσα πραγματοποιήθηκε με βάση την ευθεία και αντίστροφη μέθοδο μετάφρασης, από ομάδα φοιτητών και διγλωσσων συνεργατών. Δεν πραγματοποιήθηκε ανάλυση παραγοντικής δομής.

Μέτρηση των παραγόντων επικινδυνότητας

Το διαζύγιο, οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής εξετάστηκαν ως παράγοντες επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές. Οι λειτουργικοί ορισμοί τους βασίστηκαν σε δυο προσεγγίσεις α) στη μέθοδο των γεγονότων ζωής που περιλαμβάνει τη χρήση ερωτηματολογίων αυτοαναφοράς για τη μέτρηση των στρεσογόνων γεγονότων που αντιμετωπίστηκαν στο άμεσο παρελθόν και β) στη μελέτη των επιδράσεων που επιφέρουν συγκεκριμένα στρεσογόνα γεγονότα και τα οποία διαταράσσουν την εξελικτική πορεία.

Το διαζύγιο μετρήθηκε με βάση την Οικογενειακή κατάσταση η οποία κωδικοποιήθηκε ως διμεταβλητή με τιμές 1=χωρισμένοι/σε διάσταση, 0= παντρεμένοι γονείς.

Οι γονεϊκές συγκρούσεις μετρήθηκαν με το Children's Perception of Inter-parental Conflict Scale (CPIC) (Grych, Seid & Fincham, 1992) που μετρά την αντίληψη των παιδιών σχετικά με κάποιες διαστάσεις των συγκρούσεων μεταξύ των γονέων τους. Χρησιμοποιήθηκαν δυο κλίμακες που αφορούν στη συχνότητα των γονεϊκών συγκρούσεων και στην τριγωνοποίηση (έμμεση εμπλοκή στις συγκρούσεις) του εφήβου. Η κλίμακα της συχνότητας των γονεϊκών συγκρούσεων περιλαμβάνει 6 προτάσεις και οι απαντήσεις δίνονται σε 3βαθμη κλίμακα «σωστό, σχεδόν σωστό», «λάθος». Παραδείγματα ερωτήσεων: «Συχνά βλέπω τους γονείς μου να μαλώνουν», «Οι γονείς μου συχνά διαμαρτύρονται και κάνουν παράπονα ο ένας για τον άλλο μέσα στο σπίτι», «Οι γονείς μου φέρονται άσχημα ο ένας προς τον άλλον, ακόμη και όταν είμαι παρών/παρούσα». Η κλίμακα της τριγωνοποίησης περιλαμβάνει 5 προτάσεις και οι απαντήσεις δίνονται σε 5βαθμη κλίμακα τύπου Likert από το «ποτέ» έως το «πάντα». Παραδείγματα προτάσεων: «Νιώθω να βρίσκομαι στη μέση όταν

οι γονείς μου μαλώνουν», «Η μητέρα μου θέλει να πάρω το μέρος της όταν οι γονείς μου μαλώνουν», «Δεν χρειάζεται να πάρω το μέρος κάποιου, όταν οι γονείς μου μαλώνουν». Οι δυο κλίμακες, μετρημένες σε δυο δείγματα, έδειξαν ικανοποιητική εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία (Cronbach $\alpha = .70$ και $\alpha = .68$ για συχνότητα συγκρούσεων και Cronbach $\alpha = .71$ και $\alpha = .62$ για τριγωνοποίηση) (Grych, Seid & Fincham, 1992). Στην παρούσα έρευνα παρουσίασαν ικανοποιητική αξιοπιστία (Cronbach $\alpha = .72$ για συχνότητα συγκρούσεων και Cronbach $\alpha = .65$ για τριγωνοποίηση).

Τα αρνητικά γεγονότα ζωής μετρήθηκαν με το Adolescent-Family Inventory of Life Events and Changes (A-FILE) (McCubbin, Patterson, Bauman & Harris, 1982) που μετρά την αντίληψη των εφήβων σχετικά με οικογενειακές αλλαγές π.χ. οικογενειακές μεταβάσεις, απώλειες, νέες ευθύνες, ως ένα μέσο μέτρησης του οικογενειακού στρες. Αποτελείται από 50 προτάσεις/γεγονότα τα οποία συνέβησαν τα τελευταία δυο χρόνια. Παραδείγματα είναι: «Ένας γονέας έχασε τη δουλειά του», «Κάποιος στην οικογένεια έχει μείνει μετεξέταστος ή έχει επαναλάβει τάξη», «Η οικογένεια μετακόμισε σε άλλο σπίτι». Το ερωτηματολόγιο παρουσιάζει καλή εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία ($\alpha = .69$), πολύ καλή «επαναλαμβανόμενων μετρήσεων» αξιοπιστία ($\alpha = .82$ για τρέχουσες αλλαγές και $\alpha = .84$ για αλλαγές στο παρελθόν) και ικανοποιητική προγνωστική εγκυρότητα (Fischer & Corcoran, 2007). Στην παρούσα έρευνα το ερωτηματολόγιο παρουσίασε ικανοποιητική αξιοπιστία (Cronbach $\alpha = .78$).

Μέτρηση των γονεϊκών πρακτικών

Η παρούσα μελέτη βασίστηκε σε τέσσερις μετρήσεις των γονεϊκών πρακτικών.

Η ποιότητα του συναισθηματικού δεσμού μετρήθηκε με το Parental Bonding Instrument (PBI) (Parker, Tupling & Brown, 1979) που μετρά την αντίληψη των εφήβων για την ποιότητα της σχέσης γονέα-παιδιού. Έχει χρησιμοποιηθεί σε ελληνικές έρευνες (π.χ. Βαγιανού, 2003). Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε μόνο η κλίμακα της φροντίδας. Αποτελείται από 12 προτάσεις σχεδιασμένες να μετρούν την ποιότητα του δε-

σμού γονέα-παιδιού όπως τον εκλαμβάνει το παιδί η οποία εκτείνεται σε ένα συνεχές από τη φροντίδα έως την αδιαφορία ή την απόρριψη. Παραδείγματα είναι: «Μου φαίνεται συναισθηματικά παγωμένη», «Συχνά μου χαμογελάει», «Αντιλαμβάνεται τα προβλήματα και τις ανησυχίες μου». Οι απαντήσεις δίνονται σε 4βαθμη κλίμακα τύπου Likert που εκτείνεται από το «Συμφωνώ απόλυτα μέχρι το «Διαφωνώ απόλυτα». Σε άλλη έρευνα (Βαγιανού, 2003) ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας του εργαλείου ήταν Cronbach $\alpha = .76$. Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε Cronbach $\alpha = .89$ για τη μητέρα και $\alpha = .90$ για τον πατέρα. Η κλίμακα του ελέγχου του PBI δεν χρησιμοποιήθηκε διότι η κλίμακα αυτή αναφέρεται αδιαφοροποίητα σε ψυχολογικό και συμπεριφορικό έλεγχο που αποτελούν δυο διακριτές έννοιες και όχι δυο αντίθετους πόλους ενός συνεχούς.

Ο συμπεριφορικός έλεγχος μετρήθηκε με το Parental Behavioral Control/Monitoring (Lamborn, Mounts, Steinberg & Dornbusch, 1991) που αξιολογεί τον έλεγχο των γονέων στις δραστηριότητες των παιδιών τους. Παραδείγματα ερωτήσεων: «Πόσο συχνά οι γονείς σου προσπαθούν να μάθουν πού πηγαίνεις τα βράδια;», «...τι κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;», «...πώς ξεδεύεις τα χρήματά σου;» Οι απαντήσεις δίνονται σε 5βαθμη κλίμακα τύπου Likert από το «Σχεδόν πάντα» έως το «Σχεδόν ποτέ». Οι ερωτήσεις είναι ίδιες για τη μητέρα και τον πατέρα (Cronbach $\alpha = .80$ για τη μητέρα και $\alpha = .89$ για τον πατέρα).

Ο ψυχολογικός έλεγχος μετρήθηκε με το Parental Psychological Control-Youth Self Report (PCS-YSR) (Barber, 1996) που αξιολογεί έναν έμμεσο τρόπο ελέγχου των γονέων που παρεισφύρει στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού. Οι κλίμακες αναφέρονται στην απόσυρση της αγάπης, την πρόκληση ενοχής, απογοήτευσης και ντροπής και την κτητικότητα. Παραδείγματα είναι: «Συχνά με διακόπτει», «είναι λιγότερο φιλικός μαζί μου όταν δεν έχω την ίδια άποψη με εκείνον», «Με κατηγορεί για τα προβλήματα άλλων μελών της οικογένειας». Αποτελείται από 8 ερωτήσεις των οποίων οι απαντήσεις δίνονται σε 5βαθμη κλίμακα τύπου Likert από το «συμφωνώ απόλυτα» έως το «διαφωνώ απόλυτα». Οι ερωτήσεις είναι ίδιες για

τη μητέρα και τον πατέρα (Cronbach $\alpha = .77$ για τη μητέρα και $\alpha = .86$ για τον πατέρα).

Η εκχώρηση αυτονομίας μετρήθηκε με το Parent Behavior Measure (PBM) (Peterson, Rollins & Thomas, 1985). Χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Autonomy Granting Scale που αξιολογεί το βαθμό στον οποίο οι μητέρες και οι πατέρες επιτρέπουν στον έφηβο π.χ. να κάνει επιλογές σχετικά με φίλους ή σε σχέση με τη ζωή του, χωρίς υπερβολική γονεϊκή παρέμβαση. Αποτελείται από 10 προτάσεις που είναι ίδιες για τη μητέρα και τον πατέρα, ξεχωριστά. Παραδείγματα: «Η μητέρα μου... μου επιτρέπει να επιλέξω ποιά ρούχα θα φορέσω χωρίς να παρεμβαίνει τόσο πολύ», «μου επιτρέπει να είμαι ο εαυτός μου αρκετές φορές», «μου έχει εμπιστοσύνη να παίρνω τις δικές μου αποφάσεις». Οι απαντήσεις δίνονται σε 4βαθμη κλίμακα τύπου Likert που εκτείνεται από το «Συμφωνώ απόλυτα» μέχρι το «Διαφωνώ απόλυτα» (Cronbach $\alpha = .86$ για τη μητέρα και $\alpha = .88$ για τον πατέρα).

Διαδικασία

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατόπιν έγκρισης από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Υπουργείου Παιδείας. Ξεκίνησε έναμιση μήνα από την έναρξη της σχολικής χρονιάς. Οι έφηβοι συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης σε κάθε σχολείο. Περισσότεροι από το 90% των γονέων έδωσαν γραπτή συγκατάθεση για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα. Περισσότεροι από το 95% των εφήβων των οποίων οι γονείς έδωσαν συγκατάθεση, συμμετείχαν στην έρευνα.

4. Αποτελέσματα

Για να εξεταστεί εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές, αρχικά, μελετήθηκαν οι διαφορές στις γονεϊκές πρακτικές μεταξύ παντρεμένων και χωρισμένων γονέων. Υπολογίστηκαν πολυμεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης 2×2 (οικογενειακή κατάσταση \times φύλο εφήβου). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις

γονεϊκές πρακτικές ως προς την οικογενειακή κατάσταση, Hotelling's $F(10, 1871) = 15.63$, $p < .001$ και ως προς το φύλο των εφήβων, Hotelling's $F(10, 1871) = 12.74$, $p < .001$. Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές, όμως, δεν ήταν ισχυρές αφού οι δείκτες $\eta^2 = .08$ και $\eta^2 = .06$, αντίστοιχα, ήταν πολύ χαμηλοί. Η αλληλεπίδραση της οικογενειακής κατάστασης και του φύλου των εφήβων ως προς το γραμμικό συνδυασμό των γονεϊκών πρακτικών βρέθηκε στατιστικά σημαντική, Hotelling's $F(10, 1871) = 2.74$, $p < 0.01$ αλλά όχι ισχυρή ($\eta^2 = .02$). Ως προς τις επιμέρους γονεϊκές πρακτικές, βρέθηκε στατιστικά σημαντική επίδραση της οικογενειακής κατάστασης σε όλες τις γονεϊκές πρακτικές των μητέρων και των πατέρων εκτός από την εκχώρηση αυτονομίας των μητέρων (Πίνακας 1). Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές, όμως δεν ήταν ισχυρές, αφού οι δείκτες ήταν πολύ χαμηλοί (κυμαίνονται από $\eta^2 = .02-.05$). Ως προς το φύλο, βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις περισσότερες γονεϊκές πρακτικές οι οποίες, επίσης, δεν ήταν ισχυρές αφού οι δείκτες ήταν πολύ χαμηλοί (κυμαίνονται από $\eta^2 = .01-.02$). Δεν υπήρχαν αλληλεπιδράσεις της οικογενειακής κατάστασης ως προς το φύλο του εφήβου.

Κατόπιν, για να εξεταστεί η σχέση του διαζυγίου, με τις γονεϊκές πρακτικές, υπολογίστηκαν οι Pearson r συσχετίσεις. Με βάση τις συσχετίσεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$, βρέθηκε ότι το διαζύγιο, είχε θετική συσχέτιση με ακατάλληλες γονεϊκές πρακτικές και αρνητική συσχέτιση με κατάλληλες γονεϊκές πρακτικές (Πίνακας 2).

Για να εξεταστεί εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας προβλέποντας τις γονεϊκές πρακτικές, υπολογίστηκε μια σειρά ιεραρχικών παλινδρομήσεων, ξεχωριστά για τις μητέρες και τους πατέρες. Οι μεταβλητές ελέγχου ήταν το φύλο και το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο (SES). Το φύλο του εφήβου κωδικοποιήθηκε ως διμεταβλητή (0=αγόρι, 1=κορίτσι) και το SES υπολογίστηκε με βάση την αναλογία του εκπαιδευτικού επιπέδου προς την επαγγελματική ιδιότητα των γονέων. Στο πρώτο μοντέλο, η σειρά των μεταβλητών ήταν η εξής: στο Βήμα 1 μπήκε το φύλο, στο Βήμα 2 μπήκε το SES και στο Βήμα 3 μπήκε η οικογενειακή κατάσταση. Η μέθοδος stepwise

Πίνακας 1
Μέσοι όροι (τυπικές αποκλίσεις) των γονεϊκών πρακτικών ως προς την οικογενειακή
κατάσταση και το φύλο των εφήβων

	Οικογενειακή κατάσταση			Φύλο		
	Παντρεμένοι	Χωρισμένοι		Αγόρι	Κορίτσι	
	M.O	M.O	F	M.O	M.O	F
	(T.A)	(T.A)		(T.A)	(T.A)	
<i>Γονεϊκές πρακτικές</i>						
Συναισθ.στήριξη μητέρας	17.15	16.63	6.31*	16.76	17.43	25.67***
	(2.89)	(3.32)		(2.99)	(2.90)	
Απόρριψη μητέρας	11.60	13.18	26.16***	12.08	11.52	8.07**
	(4.27)	(5.12)		(4.33)	(4.49)	
Συναισθ.στήριξη πατέρα	15.56	13.87	42.22***	15.18	15.48	3.08
	(3.55)	(4.63)		(3.38)	(4.10)	
Απόρριψη πατέρα	12.60	16.03	102.41***	12.97	13.16	0.73
	(5.08)	(5.63)		(4.63)	(5.30)	
Ψυχολ.έλεγχος μητέρας	15.22	16.40	10.49**	15.90	14.85	20.63***
	(4.62)	(6.14)		(4.88)	(5.42)	
Ψυχολ.έλεγχος πατέρα	14.63	16.35	20.85***	15.28	14.47	11.25**
	(5.22)	(6.20)		(5.07)	(5.71)	
Εκχ. Αυτονομίας μητέρας	32.25	32.40	0.13	32.19	32.39	0.63
	(5.56)	(5.97)		(5.59)	(5.62)	
Εκχ. αυτονομίας πατέρα	32.20	30.93	8.35**	32.59	31.44	17.06***
	(5.98)	(7.88)		(5.69)	(6.69)	
Συμπερ.έλεγχος μητέρας	18.45	19.27	6.49*	17.74	19.37	64.85***
	(4.62)	(4.57)		(4.62)	(4.43)	
Συμπερ.έλεγχος πατέρα	17.39	15.81	19.03***	16.49	17.81	32.04***
	(4.98)	(6.41)		(5.06)	(5.32)	
<i>Παράγοντες επικινδυνότητας</i>						
Γονεϊκές συγκρούσεις	15.38	18.94	124.87***	15.09	16.56	49.23***
	(4.27)	(6.41)		(15.09)	(16.56)	
Αρνητικά γεγονότα ζωής	23.74	31.40	66.59***	24.08	26.06	10.56**
	(13.16)	(15.96)		(13.80)	(13.86)	

* p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Πίνακας 2

Συνάφειες (pearson r) μεταξύ φύλου, SES, παραγόντων επικινδυνότητας και γονεϊκών πρακτικών

Μεταβλητές	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Φύλο (αγόρι/κορίτσι)	-													
2. SES	-.05*	-												
<i>Παράγοντες επικινδυνότητας</i>														
3. Οικογ. Κατάσταση ^a	.03	.01	-											
4. Γονεϊκές συγκρούσεις	.15**	-.04	.25**	-										
5. Αρνητικά γεγονότα ζωής	.07**	-.08**	.18**	.45**	-									
<i>Γονεϊκές πρακτικές</i>														
6. Συναισθ. στήριξη (μητέρα)	.11**	.06**	-.05*	-.25**	-.25**	-								
7. Απόρριψη (μητέρα)	-.06**	-.08**	.11**	.31**	.32**	-.70**	-							
8. Συναισθ. στήριξη (Πατέρας)	.04	.09**	-.16**	-.36**	-.29**	.36**	-.32**	-						
9. Απόρριψη (Πατέρας)	.02	-.09**	.23**	.38**	.34**	-.31**	.45**	-.68**	-					
10. Ψυχολ. Έλεγχος (Μητέρα)	-.09**	-.07**	.07**	.36**	.34**	-.49**	.61**	-.28**	.36**	-				
11. Ψυχολ. έλεγχος (Πατέρας)	-.08**	-.06**	.10**	.40**	.39**	-.34**	.43**	-.54**	.60**	.56**	-			
12. Εκχ. αυτονομίας (Μητέρα)	.03	.08**	.02	-.23**	-.24**	.51**	-.50**	.26**	-.23**	-.50**	-.32**	-		
13. Εκχ. αυτονομίας (Πατέρας)	-.07**	.10**	-.07**	-.31**	-.26**	.28**	-.29**	-.51**	-.41**	-.31**	-.54**	.52**	-	
14. Συμπ. έλεγχος (Μητέρα)	.18**	.03	.06*	.11**	.07**	.08**	-.03	-.07	-.02	.06	.03	-.06**	-.01	-
15. Συμπ. έλεγχος (Πατέρας)	.13**	.03	-.10**	-.06**	-.05*	.12**	-.11**	.24**	-.19**	-.06**	-.04	.00	-.03	.59**

Σημείωση: SES= κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο γονέων.

^a Η Οικογενειακή κατάσταση αναφέρεται στη διμεταβλητή 0=παντρεμένοι, 1=χωρισμένοι.* $p < .05$ ** $p < .01$

χρησιμοποιήθηκε σε κάθε βήμα. Αναφέρονται οι προβλέψεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$ και $p < .001$. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το διαζύγιο προέβλεψε χαμηλή συναισθηματική στήριξη από τους πατέρες ($\beta = -1.78$, $p < .001$), απόρριψη και ψυχολογικό έλεγχο από τις μητέρες ($\beta = 1.53$, $p < .001$ και $\beta = 1.20$, $p < .001$) και τους πατέρες ($\beta = 3.41$, $p < .001$ και $\beta = 1.68$, $p < .001$), καθώς και χαμηλό συμπεριφορικό έλεγχο ($\beta = -1.60$, $p < .001$) και χαμηλή εκχώρηση αυτονομίας από τους πατέρες ($\beta = -1.22$, $p < .001$) (Πίνακες 3 & 4 για τις μητέρες και τους πατέρες, αντίστοιχα).

Για να εξεταστεί εάν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής αποτελούν παράγοντες επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτι-

κές, αρχικά, υπολογίστηκαν οι pearson r συσχετίσεις των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής με τις γονεϊκές πρακτικές. Αναφέρονται οι συσχετίσεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$. Τόσο οι γονεϊκές συγκρούσεις όσο και τα αρνητικά γεγονότα ζωής είχαν θετική συσχέτιση με ακατάλληλες γονεϊκές πρακτικές και αρνητική συσχέτιση με κατάλληλες γονεϊκές πρακτικές (Πίνακας 2). Στη συνέχεια, για να εξεταστεί εάν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής αποτελούν παράγοντα επικινδυνότητας προβλέποντας τις γονεϊκές πρακτικές, ακολούθησαν δυο μοντέλα ιεραρχικών παλινδρομήσεων. Τα Βήματα 1 και 2 παρέμειναν όπως παραπάνω προκειμένου να ελεγχθούν οι επιδράσεις

Πίνακας 3
Ιεραρχικές παλινδρομήσεις για την πρόβλεψη των γονεϊκών πρακτικών των μητέρων
από τις γονεϊκές συγκρούσεις, τα αρνητικά γεγονότα ζωής και την οικογενειακή κατάσταση

Μεταβλητές πρόβλεψης ^α	Μητέρες									
	Συν. στήριξη		Απόρριψη		Ψυχ. έλεγχος		Εκχ.αυτον.		Συμπ. έλεγχος	
	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²
<i>Μοντέλο 1</i>		.00**		.01***		.01**		.00		.00*
Μεταβλητές ελέγχου ^β										
Οικογ. κατάσταση ^γ		-.49*		1.53**		1.20**		.23		.69*
<i>Μοντέλο 2</i>		.08***		.12***		.14***		.07***		.01**
Γον. συγκρούσεις		-.19***		.31***		.43***		-.33***		.07**
Οικογ. κατάσταση		-.12		.60		-.28		.88*		.47
<i>Μοντέλο 3</i>		.06***		.09***		.11***		.06***		.00*
Αρν. γεγονότα ζωής		-.05*		.10***		.13***		-.10***		.02*
Οικογ. κατάσταση		-.16		.87		.29		.95*		.56
<i>Μοντέλο 4</i>		.10***		.13***		.19***		.09***		.01**
Γον. συγκρούσεις &		-.14***		.22***		.32***		-.23***		.06*
Αρν. γεγονότα ζωής		-.03***		.07***		.08***		-.07***		.01
Οικογ. κατάσταση		.25		.08		-.79*		1.60***		.40
Total R ²		.12***		.15***		.20***		.10***		.04**

^α Οι μεταβλητές πρόβλεψης αναφέρονται σε εκείνες που μπήκαν στα Βήματα 3 και 4. ^β Οι μεταβλητές ελέγχου περιλαμβάνουν το φύλο του εφήβου και το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονέων και μπήκαν στα Βήματα 1 και 2, αντίστοιχα. ^γ Η οικογενειακή κατάσταση έχει τις τιμές 0=παντρεμένοι, 1=χωρισμένοι

*p<.05 **p<.01 ***p<.001.

τους. Στο Βήμα 3 μπήκαν οι γονεϊκές συγκρούσεις (Μοντέλο 2) και τα αρνητικά γεγονότα (Μοντέλο 3), ξεχωριστά. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στους Πίνακες 3 και 4 για τις μητέρες και τους πατέρες, αντίστοιχα. Αναφέρονται οι προβλέψεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$ και $p < .001$. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής προέβλεψαν χαμηλή συναισθηματική στήριξη, απόρριψη, ψυχολογικό έλεγχο και χαμηλή εκχώρηση αυτονομίας από τους δυο γονείς. Επιπλέον, οι γονεϊκές συγκρούσεις προέβλεψαν συμπεριφορικό έλεγχο από τις μητέρες.

Ακολούθως, εξετάστηκε εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής. Αρχικά, υπολογίστηκαν οι pearson r συσχετίσεις μεταξύ διαζυγίου, γονεϊκών συγκρούσεων και αρνητικών γεγονότων ζωής. Αναφέρονται οι συσχετίσεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, το διαζύγιο είχε θετική συσχέτιση με τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής. Επίσης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, βρέθηκε στατιστικά σημαντική επίδραση της οικογενειακής κατάστασης στις γονεϊκές συγκρού-

Πίνακας 4
Ιεραρχικές παλινδρομήσεις για την πρόβλεψη των γονεϊκών πρακτικών των πατέρων
από τις γονεϊκές συγκρούσεις, τα αρνητικά γεγονότα ζωής και την οικογενειακή κατάσταση

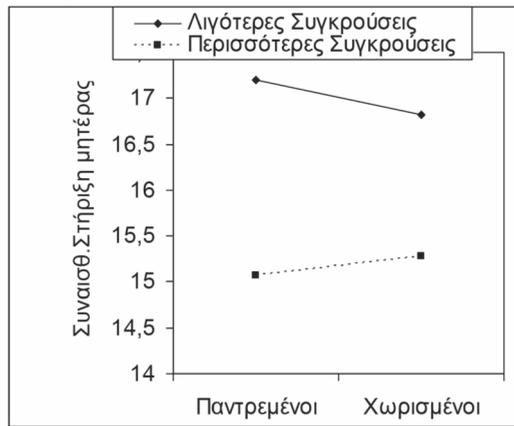
Μεταβλητές πρόβλεψης ^α	Μητέρες									
	Συν. στήριξη		Απόρριψη		Ψυχ. έλεγχος		Εκχ.αυτον.		Συμπ. έλεγχος	
	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²	β	Δr ²
Μοντέλο 1		.02***		.04***		.01**		.01***		.00*
Μεταβλητές ελέγχου ^β										
Οικογ. κατάσταση ^γ	-1.78***		3.41***		1.68***		-1.22***		-1.60***	
Μοντέλο 2		.13***		.12***		.17***		.01***		
Γον. συγκρούσεις	-.31***		.39***		.51***		-.45***		-.04	
Οικογ. κατάσταση	-.87**		2.07***		.16		-.26		-1.32**	
Μοντέλο 3		.08***		.10***		.15***		.06***		.00
Αρν. γεγονότα ζωής	-.08***		.11***		.16***		-.12***		-.01	
Οικογ. κατάσταση	-.98***		2.29***		.39		-.38		-1.23**	
Μοντέλο 4		.15***		.19***		.23***		.11***		.00
Γον. συγκρούσεις &	-.24***		.29***		.36***		-.33***		-.03	
Αρν. γεγονότα ζωής	-.04***		.07***		.11***		-.07***		-.01	
Οικογ. κατάσταση	-.33		1.50***		-.63*		.80		-1.20**	
Total R ²		.18***		.21***		.25***		.13***		.03***

^α Οι μεταβλητές πρόβλεψης αναφέρονται σε εκείνες που μπήκαν στα Βήματα 3 και 4. ^β Οι μεταβλητές ελέγχου περιλαμβάνουν το φύλο του εφήβου και το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονέων και μπήκαν στα Βήματα 1 και 2, αντίστοιχα. ^γ Η οικογενειακή κατάσταση έχει τις τιμές 0=παντρεμένοι, 1=χωρισμένοι

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$.

σεις και στα αρνητικά γεγονότα ζωής. Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές, όμως, δεν ήταν ισχυρές αφού οι δείκτες ήταν πολύ χαμηλοί (κυμαίνονταν από $\eta^2 = .01-.06$). Στη συνέχεια, εξετάστηκε η πρόβλεψη των γονεϊκών πρακτικών από το διαζύγιο αφού ελέγχθηκαν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, ξεχωριστά. Τα Βήματα 1 και 2 παρέμειναν ως είχαν, στο Βήμα 3 μπήκαν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, ξεχωριστά, και στο Βήμα 4 μπήκε η οικογενειακή κατάσταση (Πίνακες 3 & 4 για τις μητέρες και τους πατέρες, αντίστοιχα). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το διαζύγιο δεν προέβλεψε τις

γονεϊκές πρακτικές των μητέρων μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής, ξεχωριστά. Για τους πατέρες, το διαζύγιο προέβλεψε χαμηλή συναισθηματική στήριξη, απόρριψη και χαμηλό συμπεριφορικό έλεγχο μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής, ξεχωριστά. Στη συνέχεια, εξετάστηκε η πρόβλεψη των γονεϊκών πρακτικών από το διαζύγιο μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων μαζί. Έτσι, τα Βήματα 1 και 2 παρέμειναν ως είχαν, στο Βήμα 3 μπήκαν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα μαζί και στο

Σχήμα 2

Αλληλεπίδραση της συναισθηματικής στήριξης από τις μητέρες και των γονεϊκών συγκρούσεων ως προς την οικογενειακή κατάσταση

Βήμα 4 μπήκε η οικογενειακή κατάσταση (Μοντέλο 4). Αναφέρονται οι παλινδρομήσεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$ και $p < .001$. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το διαζύγιο προέβλεψε μόνο την εκχώρηση αυτονομίας από τις μητέρες μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής μαζί. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια χωρισμένων γονέων έχουν περισσότερη αυτονομία από τις μητέρες. Επίσης, το διαζύγιο προέβλεψε απόρριψη από τους πατέρες μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής μαζί. Συγκεκριμένα, τα αγόρια και τα κορίτσια χωρισμένων γονέων, χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, ένωσαν απόρριψη από τους πατέρες. Τέλος, το διαζύγιο προέβλεψε χαμηλό συμπεριφορικό έλεγχο από τους πατέρες μετά τον έλεγχο των γονεϊκών συγκρούσεων και των αρνητικών γεγονότων ζωής μαζί. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια χωρισμένων γονέων είχαν χαμηλό συμπεριφορικό έλεγχο από τους πατέρες.

Τέλος, εξετάστηκε εάν οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής ρυθμίζουν τη σχέση οικογενειακής κατάστασης και γονεϊκών πρακτικών. Αρχικά, εξετάστηκε η αλληλεπίδραση της οικογενειακής κατάστασης και των γονεϊκών συγκρούσεων ως προς τις γονεϊκές πρακτικές. Οι αλληλεπιδράσεις που μπήκαν στο Βήμα 5 δεν πα-

ρουσιάζονται στους Πίνακες 3 & 4. Αναφέρονται οι αλληλεπιδράσεις με στατιστική σημαντικότητα $p < .01$ και $p < .001$. Βρέθηκαν τέσσερις αλληλεπιδράσεις, οι οποίες επειδή έχουν παρόμοια απεικόνιση με το Σχήμα 2, θα παρουσιαστούν σε σχέση με αυτό. Σύμφωνα με το Σχήμα 2, λιγότερες γονεϊκές συγκρούσεις συνδέθηκαν με περισσότερη συναισθηματική στήριξη και περισσότερες γονεϊκές συγκρούσεις συνδέθηκαν με λιγότερη συναισθηματική στήριξη, κυρίως, από τις παντρεμένες μητέρες ($\beta = .09$, $p < .01$). Το ίδιο βρέθηκε για την συναισθηματική στήριξη από τους παντρεμένους πατέρες ($\beta = .15$, $p < .001$) καθώς και για την εκχώρηση αυτονομίας από τις παντρεμένες μητέρες ($\beta = .17$, $p < .01$) και τους παντρεμένους πατέρες ($\beta = .31$, $p < .001$). Δεν υπήρχαν αλληλεπιδράσεις της οικογενειακής κατάστασης και των αρνητικών γεγονότων ζωής ως προς τις γονεϊκές πρακτικές.

5. Συζήτηση

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί εάν το διαζύγιο αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής. Αυτές οι αναλύσεις πραγμα-

τοποιήθηκαν ξεχωριστά για τις μητέρες και τους πατέρες. Βρέθηκε ότι οι διαφορές στις γονεϊκές πρακτικές μεταξύ παντρεμένων και χωρισμένων γονέων δεν ήταν ισχυρές. Πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, το διαζύγιο προέβλεψε αρνητικές γονεϊκές πρακτικές από τους πατέρες. Επίσης, βρέθηκε ότι οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής αποτέλεσαν παράγοντα επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές των μητέρων και των πατέρων, ανεξαρτήτως οικογενειακής κατάστασης. Επιπλέον, οι γονεϊκές συγκρούσεις ρύθμιζαν τις γονεϊκές πρακτικές, κυρίως των παντρεμένων γονέων. Τέλος, υπήρξαν διαφορές στις γονεϊκές πρακτικές ως προς το φύλο των εφήβων και το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονέων. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη σημασία του *πλαισίου* στην έρευνα για το διαζύγιο και στην κλινική πράξη για το σχεδιασμό ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων σε ευάλωτες οικογένειες.

Στην παρούσα έρευνα όταν το διαζύγιο μελετήθηκε ως μόνος παράγοντας επικινδυνότητας ή με βάση τη σύγκριση παντρεμένων και χωρισμένων γονέων, συνδέθηκε με αρνητικές γονεϊκές πρακτικές, εύρημα που συμφωνεί με άλλες έρευνες (π.χ. Bastait, Ponnet & Mortelmans, 2012). Το συμπέρασμα ότι το διαζύγιο επιφέρει δυσμενείς συνέπειες στις γονεϊκές πρακτικές ευσταθεί εάν ληφθεί υπόψη μόνο η εκτίμηση των *κατα μέσο όρο* διαφορών χωρίς τη συνεκτίμηση μεταβλητών που συνυπάρχουν με το διαζύγιο και ασκούν επίδραση στις γονεϊκές πρακτικές, όπως βρέθηκε και σε άλλες έρευνες (π.χ. Strohschein, 2007). Οι γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής βρέθηκε ότι αποτελούν παράγοντες επικινδυνότητας για τις γονεϊκές πρακτικές, ανεξαρτήτως οικογενειακής κατάστασης. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την αντίστοιχη ερευνητική υπόθεση και συμφωνεί με ευρήματα άλλων ερευνών (π.χ. Benedetto & Ingrassia, 2015). Είναι, λοιπόν, ερευνητικά και κλινικά χρήσιμο να εξετάζεται τί συνιστά στρες για τους γονείς και ποιές διαστάσεις των γονεϊκών πρακτικών θέτει σε κίνδυνο. Η μείωση των γονεϊκών συγκρούσεων βρέθηκε να λειτουργεί προστατευτικά για το συναισθηματικό δεσμό γονέα-εφήβου και την εκχώρηση αυτονομίας από τους πα-

ντρεμένους γονείς, εύρημα που συμφωνεί με άλλες έρευνες (π.χ. Fosco & Grych, 2010). Αυτό σημαίνει ότι προκειμένου οι χωρισμένοι γονείς να βοηθηθούν στην άσκηση κατάλληλων γονεϊκών πρακτικών, κρίνεται αναγκαία η παρουσία προστατευτικών παραγόντων όπως η αναζήτηση κοινωνικής στήριξης και ο βαθμός κινητοποίησης για αναζήτηση βοήθειας από ειδικούς (Δουκάκου, 2012).

Πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, το διαζύγιο προέβλεψε την εκχώρηση αυτονομίας από τις μητέρες, για τα κορίτσια. Οι κόρες ιώθουν πιο συνδεδεμένες με τις μητέρες τους (Ελευθεράκης & Κορώσης, 2014) συζητώντας περισσότερο μαζί τους με αποτέλεσμα να λαμβάνουν περισσότερη αυτονομία. Πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, το διαζύγιο προέβλεψε την απόρριψη από τους πατέρες. Η εμπλοκή των πατέρων στη ζωή των εφήβων μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά από τη νομική επιμέλεια, το πρόγραμμα των επισκέψεων και το θέμα της διατροφής (Kalmijn, 2015), το βαθμό εμπλοκής τους πριν το διαζύγιο (Westphal, Poortman & van der Lippe, 2014) και το χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο (Hook & Wolfe, 2012). Το εύρημα αυτό δεν συμφωνεί με άλλη έρευνα (Strohschein, 2007), η οποία ήταν διαχρονική, οι συμμετέχοντες ήταν γονείς και η ελεγχόμενη μεταβλητή ήταν ο βαθμός ικανοποίησης από το γάμο. Τέλος, πέρα και πάνω από τις γονεϊκές συγκρούσεις και τα αρνητικά γεγονότα ζωής, το διαζύγιο προέβλεψε χαμηλό συμπεριφορικό έλεγχο από τους πατέρες για τα κορίτσια, εύρημα που, ίσως, συνδέεται με την παραδοσιακή αντίληψη του ελέγχου που βασίζεται στα στερεότυπα του φύλου (Ελευθεράκης & Κορώσης, 2014). Αντι, λοιπόν, να τίθεται το ερώτημα εάν το διαζύγιο επιδρά αρνητικά στις γονεϊκές πρακτικές, ένα πιο χρήσιμο ερώτημα θα ήταν *υπό ποιές συνθήκες* το διαζύγιο επιδρά στις γονεϊκές πρακτικές είτε θετικά είτε αρνητικά και για *ποιούς* (μητέρες, πατέρες).

Φύλο και κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο

Τα κορίτσια προέβλεψαν θετικές γονεϊκές πρακτικές, εύρημα που συμφωνεί με άλλη έρευνα (Gera & Kaur, 2015). Αντιθέτως, τα αγόρια προέβλεψαν αρνητικές γονεϊκές πρακτικές, εύρημα

που δείχνει ότι, ίσως, οι γονείς παρουσιάζουν δυσκολία να ασκήσουν δημοκρατικές προσεγγίσεις στην ανατροφή των αγοριών (Olivari, Wahn, Mari-daki-Kassotaki, Antonopoulou & Confalonieri, 2015). Τα ευρήματα δείχνουν μια ευαλωτότητα στη σχέση πατέρα-γιού και μητέρας-γιού που χρειάζεται να αξιολογηθεί σε σχέση με την προσαρμογή των αγοριών και υπογραμμίζει την ανάγκη για θετικές γονεϊκές πρακτικές. Το υψηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των πατέρων προέβλεψε θετικές γονεϊκές πρακτικές, εύρημα που συμφωνεί με άλλη έρευνα (Kalmijn, 2015). Φαίνεται ότι οι πατέρες υψηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις και χρησιμοποιούν κατάλληλες στρατηγικές διαχείρισης πρακτικών ή συναισθηματικών προβλημάτων ώστε να παράγουν κατάλληλες γονεϊκές πρακτικές. Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των μητέρων δεν προέβλεψε τις γονεϊκές πρακτικές μετά τον έλεγχο γονεϊκών συγκρούσεων και αρνητικών γεγονότων. Φαίνεται ότι οι γονεϊκές πρακτικές των μητέρων είναι ευάλωτες στο στρες, ανεξαρτήτως κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου.

Περιορισμοί και μελλοντικές κατευθύνσεις

Στην παρούσα έρευνα δεν εξετάστηκε το χρονικό διάστημα από το διαζύγιο. Επίσης, το 7.3% των εφήβων του δείγματος ζουν με τους χωρισμένους πατέρες τους οι οποίοι δεν μελετήθηκαν ως ξεχωριστός πληθυσμός. Μια μελλοντική έρευνα για τις γονεϊκές πρακτικές των χωρισμένων πατέρων που ζουν μαζί με τους εφήβους, πιθανόν, θα έδινε άλλη εικόνα για τη σχέση πατέρα-εφήβου. Επίσης, μια διαχρονική έρευνα για την επίδραση του διαζυγίου στις γονεϊκές πρακτικές θα αποτελούσε πρόκληση σε μια προσπάθεια σαφέστερης κατανόησης σε εξελικτικό πλαίσιο. Σε μελλοντική έρευνα στην Ελλάδα θα ήταν σκόπιμο, επίσης, να γίνει διασταύρωση των ευρημάτων αυτών με αντίστοιχα από μητέρες και πατέρες ώστε να κατανοηθεί ο διαφορετικός, ενδεχομένως, τρόπος με τον οποίο οι έφηβοι και οι γονείς αντιλαμβάνονται την άσκηση των γονεϊκών πρακτικών.

Τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη σημασία του *πλαισίου* στην έρευνα για το διαζύγιο και τις γονεϊκές πρακτικές. Η αναγνώριση ότι το διαζύγιο συνεπιδρά με άλλους παράγοντες επικινδυνότη-

τας, απαιτεί την συνεκτίμηση πολλαπλών προστατευτικών παραγόντων για το σχεδιασμό πολυδιάστατων δράσεων. Το πολιτισμικό πλαίσιο έχει σημασία για την κατανόηση των ευρημάτων. Στην Ελλάδα, αν και η συν-επιμέλεια των παιδιών θεωρείται προτιμητέα, ωστόσο, αποδίδεται στους γονείς μόνο αν οι ίδιοι το επιθυμούν ρητά (Παπάνης, Ρουμελιώτου, Σαντή & Κιτρίνου, 2015). Χρειάζεται να θεσμοθετηθεί η συν-επιμέλεια των εφήβων λαμβάνοντας υπόψη το φύλο και το πλαίσιο επισκέψεων. Η παρούσα έρευνα υπογραμμίζει, επίσης, τη σημασία του ρόλου του πατέρα μετά το διαζύγιο. Η ανταπόκριση στον πατρικό ρόλο προϋποθέτει, αρχικά, μια περιεκτική καταγραφή των χωρισμένων πατέρων χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, σχετικά με τις ανάγκες και το προφίλ τους. Στη συνέχεια, χρειάζεται η συμμετοχή και δέσμευσή τους, με κατάλληλα κίνητρα (Luthar, 2015), σε εκπαιδευτικά προγράμματα γονέων για την υποστήριξή τους στην ενίσχυση του συναισθηματικού δεσμού και του συμπεριφορικού ελέγχου στα παιδιά τους. Τέλος, για τους «ευάλωτους» γονείς, γενικά, όπως οι μητέρες ανεξαρτήτως κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου και οι πατέρες χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, χρειάζεται να σχεδιαστούν προγράμματα εκπαίδευσης στη διαχείριση συγκρούσεων και στρεσογόνων γεγονότων και να εμπλουτιστούν με θέματα όπως: ποιοί είναι το συναισθηματικό κλίμα μέσα στο οποίο ασκείται ο γονεϊκός έλεγχος, ή πότε ασκείται ψυχολογικός έλεγχος, με τη συμμετοχή εφήβων, κυρίως, αγοριών. Η μελέτη, επίσης, των διαμορφωμένων στάσεων και αντιλήψεων των γονέων για το διαζύγιο είναι σημαντική (Χατζηχρήστου και άλλοι, 2014), προκειμένου να σχεδιαστούν τα προγράμματα παρέμβασης στην οικογένεια με στόχο την υποστήριξη των κατάλληλων γονεϊκών πρακτικών. Τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν από τοπικούς φορείς στην κοινότητα και στις σχολές γονέων.

Βιβλιογραφία

Αβαγιανού, Π. (2003). *Η σχέση του δεσμού παιδιού-γονέων με την κατάθλιψη και ο ρόλος της προ-*

- σωπικότητας ως ενδιάμεσος παράγοντας (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Βόλος: Παν/μιο Θεσσαλίας.
- Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family* 72, 650-666.
- Babalıs, Th., Tsoli, K., Nikolopoulos, V., & Maniatis, P. (2014). The Effect of Divorce on School Performance and Behavior in Preschool Children in Greece: An Empirical Study of Teachers' Views. *Psychology*, 5(1), 20-26.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Bastais, K., Ponnet, K., & Mortelmans, D. (2012). Parenting of Divorced Fathers and the Association with Children's Self-Esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(12), 1643-1656.
- Behnke, A.O., MacDermid, S.M., Coltrane, S.L., Parke, R.D., Duffy, S., & Widaman, K.F. (2008). Family cohesion in the lives of Mexican American and European American parents. *Journal of Marriage and Family*, 70, 1045-1059.
- Benedetto, L., & Ingrassia, M. (2015). What connections between marital conflict and parenting quality? Evidence from parent's gender in spillover effects. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 3(2), 3-22.
- Campana, K., Henderson, S., & Stolberg, A. (2008). Parenting styles and children's adjustment to divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 48, 1-20.
- Δουκάκου, Μ. (2012). *Ανθεκτικότητα μονογονεϊκών οικογενειών και προσαρμογή των εφήβων* (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. doi: 10.12681/eadd/29267.
- Doyle, A.B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early to mid adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth & Adolescence*, 34(2), 97-110.
- Ελευθεράκης, Θ. & Κορώσης, Κ. (2014). Οι σχέσεις εφήβων-γονέων, ο γονεϊκός έλεγχος και η σχολική επίδοση. *Επιστήμες Αγωγής*, 2-3, 126-146.
- Fischer, J., & Corcoran, K. (2007). *Measures for clinical practice and research: A sourcebook*. Oxford: Oxford University Press.
- Fosco, G. M. & Grych, J. H. (2010). Adolescent triangulation into parental conflicts: Longitudinal implications for appraisals and adolescent-parent relations. *Journal of Marriage and Family*, 72, 254-266.
- Fosco, G.M., Stormshak, E., Dishion, T.J., & Winter, C. (2012). Family Relationships and Parental Monitoring During Middle School as Predictors of Early Adolescent Problem Behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 41(2), 202-213.
- Freeman, H. S., & Newland, L. A. (2002). Family transitions during the adolescent transition: Implications for parenting. *Adolescence*, 37, 457-475.
- Georgas, J., Christakopoulou, S., Poortinga, Y., Angleitner, A., Goodwin, R., & Charalambous, N. (1997). The relationship of family bonds structure and function. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(3), 303-320.
- Gera, M., & Kaur, J. (2015). Study of resilience and parenting style of adolescents. *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies*, 2(1), 168-177.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Grych, J.H., Seid, M., & Fincham, F.D. (1992). Assessing Marital Conflict from the Child's Perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child Development*, 63, 558-572.
- Hook, J.L., & Wolfe, C.M. (2012). New fathers? Residential fathers' time with children in four countries. *Journal of Family Issues* 33(4), 415-450.
- Kalmijn, M. (2015). Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants. *Comparative Population Studies*, 40(3), 251-276.
- Kazdin, A. E. (2005). *Parent management training: Treatment for oppositional, aggressive, and antisocial behavior in children and adolescents*. New York: Oxford University Press.
- Koerner, S.S., Kenyon, D. B., & Rankin, L. A. (2006). Growing up faster? Post-divorce catalysts in the mother-adolescent relationship. *Journal of Divorce and Remarriage*, 45, 25-41.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.
- Lazar, A., Guttmann, J., & Abas, L. (2009). Parental Authority in Divorced Families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50, 356-368.
- Luthar, S. (2015). Mothering mothers. *Research in Human Development*, 12(3-4), 295-303.

- Masten, A.S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- McCubbin, H. I., Patterson, J. M., Bauman, E., & Harris, L. H. (1982). Adolescent-Family Inventory of Life Events and Changes. In D. H. Olson, H. I. McCubbin, H. Barnes, A. Larsen, M. Muxen, & M. Wilson (Eds.), *Family inventories* (pp. 128-142). St. Paul: University of Minnesota Press.
- Mounts, N. S. (2004). Contributions of parenting and campus climate to freshmen adjustment in a multiethnic sample. *Journal of Adolescent Research*, 19, 468-491.
- Παπάνης, Ε., Ρουμελιώτου, Μ., Σαντή, Α., & Κιτρίνου Ε. (2015). *Η αθέατη πλευρά της ισότητας των δύο φύλων: Εμπειρική έρευνα σχετικά με τις στάσεις και τη νομική διάσταση για το θεσμό της συγκηδεμονίας-συνεπιμέλειας στην Ελλάδα*. Από: <http://researchgate.net/publication/275965014>
- Parker, G., Tupling, H., & Brown, L.B. (1979). A parental bonding instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1-10.
- Peris, T. S., Goeke-Morey, M. C., Cummings, E. M., & Emery, R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22, 633-642.
- Peterson, G.W., Rollins, B.C., & Thomas, D.L. (1985). Parental Influence and Adolescent Conformity: Compliance and Internalization. *Youth and Society*, 16, 397-420.
- Petrogiannis, K., & Dragonas, T. (2013). Family support and early childhood education and care in Greece. In V. Barnekow, B.B. Jensen, C. Currie, A. Dyson, N. Eisenstadt & E. Melhuish (Eds.), *Improving the lives of children and young people: case studies from Europe* (pp. 2-14). Denmark: WHO
- Putnick, D.L. Bornstein, M.H., Hendricks, C., Painter, K.M, Suwalsky, J.T.D., Collins, W.A. (2008). Parenting stress, perceived parenting behaviors and adolescents' self-concept in European American families. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 752-762.
- Sandler, I., Wolchik, S., Winslow, E.B, Mahrer, N.E, Moran, J.A, Weinstock, D. (2012). Quality of maternal and paternal parenting following separation and divorce. In K. Kuehne, & L. Drozd (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family courts* (pp. 85-122). New York: Oxford University Press.
- Schwartz, S.J., & Finley, G.E. (2009). Mothering, fathering and divorce: The influence of divorce on reports of and desires for maternal and paternal involvement. *Family Court Review*, 47(3), 506-522.
- Strohschein, L. (2007). Challenging the Presumption of Diminished Capacity to Parent: Does Divorce Really Change Parenting Practices? *Family Relations*, 56, 358-368.
- Westphal, S.K., Poortman, A.R., & van der Lippe, T. (2014). Non-resident father-child contact across divorce cohorts: The role of father involvement during marriage. *European Sociological Review*, 30(4), 444-456.
- Χατζηχρήστου, Χ. (1999). *Ο χωρισμός των γονέων, το διαζύγιο και τα παιδιά: Η προσαρμογή των παιδιών στη διτυρητική οικογένεια και στο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χατζηχρήστου, Χ., Γκαρή, Α., Μυλωνάς, Κ., Τσιόβουλου, Α., Καρίτσα, Β., & Γιαβρίμης, Π. (2012). Αντιλήψεις και στάσεις μαθητών σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών χωρισμένων γονέων. *Νέα Παιδεία*, 144, 131-146.
- Χατζηχρήστου, Χ., Γκαρή, Α., Μυλωνάς, Κ., Καρίτσα, Β., Τσιόβουλου, Α., & Γιαβρίμης, Π. (2014). Στάσεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών χωρισμένων γονέων. *Βήμα Κοινωνικών Επιστημών*, 16(63), 80-105.

Parenting and risk factors in adolescence: The significance of divorce, parental conflicts and negative life events

MARIA DOUKAKOU¹

FROSSO MOTTI-STEFANIDI²

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine whether divorce is a risk factor for parenting adolescents over and above parental conflicts and negative life events. 2083 adolescents, aged 15-17 years, males and females studying in 14 high schools of Attica participated in the study. 12% of these adolescents live with divorced/separated parents. Divorce, parental conflicts and negative life events were examined as risk factors for parenting. Four parenting dimensions were examined: the parent-adolescent bond, the psychological control, the behavioral control and the autonomy granting. Self-reported questionnaires were used, well-known in research, and they were translated to greek language. Results indicated that when divorce was examined as the only risk factor, it put at risk parenting. Over and above the parental conflicts and negative life events, divorce was not a risk factor for mothers' parenting but it was a risk factor for fathers' parenting. Also, parental conflicts and negative life events were risk factors for both mothers' and fathers' parenting, irrespective of family status. Finally, differences in parenting were found in terms of adolescents' gender and parental socio-economic status. These results are discussed in terms of their significance in family counselling.

Keywords: Divorce, Parenting, Risks, Adolescents.

1. Address: MSc PhD Clinical Psychologist & Psychotherapist, National and Kapodistrian University of Athens, School of Philosophy, Athens, Greece, e-mail: mdoukakou@gmail.com
2. Address: PhD Professor of Psychology, National and Kapodistrian University of Athens, School of Philosophy, Athens, Greece, e-mail: frmotti@psych.uoa.gr